

Əlyazması hüququnda

YUSİF MƏMMƏD OĞLU BABANLI

**İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ FİZİKİ TƏRBIYƏNİN
TƏŞKİLİ ÜZRƏ İŞİN SİSTEMİ**

**5801.01- Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası (fiziki
tərbiyənin tədrisi metodikası)**

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2015

Dissertasiya Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun Ümumi təhsil və məktəbdənkənar təhsilin kurikulumu şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəbər:

Dilqəm Qasım oğlu Quliyev

*pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, professor,
aməkdar bədən tərbiyəsi və idman xadimi*

Rəsmi opponətlər:

Hikmət Əbdül oğlu Əlizadə

pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Rafiq Məmmədbağır oğlu Baxşəliyev

biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor

Aparıcı təşkilat:

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun İbtidai və məktəbəqədər təhsilin metodikası kafedrası

Müdafiə “_17_” __03_ 2015-ci ildə saat ____ da Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 02.061 Dissertasiya şurasının iclasında kiçik akt zalında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az – 1000, Bakı şəhəri, Üzeyir Hacıbəyov küçəsi, 34

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat “_” _____ 2015-cü ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya şurasının
elmi katibi:**

K.R.Quliyeva,

*pedaqogika üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent*

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Memarı Ulu Öndər Heydər Əliyev olan müasir Azərbaycanda təhsil sahəsində uğurlu islahatlar dönməz xarakter almışdır. Prezident İlham Əliyevin təhsil sisteminə diqqət və qayğısı sayəsində milli təhsil sisteminin inkişafını təmin edəcək normativ-hüquqi sənədlər, dövlət proqramları qəbul edilmişdir. «Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası»nda göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq şəxsə hərtərəfli bilik və bacarıqların verilməsi məqsədilə təhsil sisteminin institusion əsasları, infrastrukturunu və insan resursları inkişaf etdirilməlidir.... Təhsil insanlara texnologiyaları çevik mənimsəmək, əmək bazarında layiqli yer tutmaq və ömürboyu təhsil prosesinə qoşulmaq, sağlam həyat tərzi, ətraf mühitə münasibətdə düzgün mövqe seçmək imkanı verir. ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin hərəkət bacarıq və vərdislərinin formalaşması, hərəkət qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi, sağlamlıqlarının qorunması, əxlaqi və mənəvi cəhətdən inkişafında fiziki tərbiyənin mühüm rolu vardır.¹

Fiziki tərbiyə tərbiyənin tərkib hissəsi olmaqla məktəbli şəxsiyyətinin formalaşmasında başlıca yer tutur. Tədqiqatçı alimlər fiziki tərbiyə nəzəriyyəsini işləyib təkmilləşdirərkən o müddəanı əsas götürürlər ki, fiziki tərbiyə gənc nəslin fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam böyüməsinə təsir göstərir, onların qıvrıq, möhkəm bədənli, çətinliyə dözümlü, cəsarətli, mətin, iradəli, şən və gümrəh böyüməsinə kömək edir. Onları əmək prosesinə qoşur, vətənin müdafiəsinə hazırlayır. Pedaqoji tədqiqatlarda məktəblərimizdə həyata keçirilən fiziki tərbiyənin qarşısına aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- uşaqların fiziki cəhətdən sağlam və möhkəm böyüməsini təmin etmək;
- şagirdlərdə həyat üçün zəruri olan hərəkət, bacarıq və vərdislər (düzgün yerimək, qaçmaq, tullanmaq, üzmək və s.) yaratmaq;
- gənc nəsildə müsbət iradi keyfiyyətlər (mərdlik, qoçaqlıq, cəldlik, çeviklik, davamlılıq və s.) təşəkkül və inkişaf etdirmək².

2006-cı ildə qəbul edilən «Azərbaycan Respublikasında ümumi orta təhsilin Konsepsiyası»nda (Milli Kurikulum) göstərilir ki, fiziki tərbiyə

¹ Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası // «Azərbaycan məktəbi», 2013, №5, səh. 6

² Rüstəmov F. Azərbaycanda təhsil və tərbiyə nəzəriyyəsinin inkişafı (1961-1981-ci illər). Bakı, Elm və təhsil, 2011, 136 s.

insanın harmonik fiziki inkişafını təmin etməklə cəmiyyətdə müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bu, ilk növbədə fiziki tərbiyənin sağlamlıqşəhvi və inkişafşəhvi əhəmiyyəti ilə əlaqədardır. Optimal hərəkət, fiziki yük insanın bioloji inkişafını təmin edən amillər içərisində aparıcı yerlərdən birini tutur. Adekvat fiziki yükün qan dövranını intensivləşdirməsi orqanizmin inkişafını təmin edən maddələr mübadiləsini və müxtəlif funksional sistemlərin işini xeyli yaxşılaşdırır. Bu cəhətdən də müntəzəm fiziki yük böyüyən orqanizmin sağlamlığı və inkişafı üçün olduqca zəruri əhəmiyyət daşıyır³

Göründüyü kimi müasir cəmiyyətdə böyüyən nəslin rəqabətədavamlı şəxsiyyət kimi formalaşmasında əqli, əxlaqi, əmək, estetik tərbiyə ilə yanaşı fiziki tərbiyə də önəmli yer tutur. Uşaqlara fiziki tərbiyənin aşılmasında ailə və məktəbin rolu danılmazdır. Fiziki tərbiyə xüsusi təşkil olunmuş və məqsədyönlü fəaliyyət olub böyüyən nəslin fiziki inkişafının və fiziki təhsilinin idarəedilməsini təmin edir, fiziki tərbiyə insanın fiziki təkmilləşməsinə xidmət edir. Ona görə də ümumtəhsil məktəblərin ibtidai siniflərində kiçikyaşlı məktəblilərin fiziki tərbiyəsinin təşkilinə xüsusi diqqət ayrılır. İbtidai siniflərdə həm təlim prosesində, həm də sinifdən xaric və məktəbdən kənar tədbirlər prosesində şagirdlərin fiziki tərbiyəsinə təşkil etmək mümkündür. Bu məsələ ilə bağlı Azərbaycan məktəblərində kifayət qədər təcrübə toplanmışdır. Həm rus, həm də Azərbaycan pedaqoq alimlərinin problemlə bağlı maraqlı araşdırmaları vardır. Bədət tərbiyəsi mütəxəssisləri və metodistlərləndən H. Tağızadə, İ. Süleymanov, H. Rəhimov, A. Sultanov, T. Abbasov, Ə. Sadıqov, İ. Aslanov, B. Quliyev, E. Acalov, N. Nəsrullayev, M. Aslanov, F. İsmayılov, H. Ağayev, R. Əliyev, H. Məmmədov, K. Rzaev, M. İsgəndərov, Ə. Mehtiyev, D. Quliyev və başqaları öz tədqiqatlarında fiziki tərbiyənin məqsədi, mahiyyəti, məzmunu, vəzifələri, məktəbdə və ailədə təşkili qaydalarını müəyyənləşdirmiş, ümumtəhsil məktəblərində, o cümlədən, ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin həyata keçirilməsinin texnologiyasını müəyyənləşdirmiş, metodik tövsiyələr hazırlamış, dissertasiyalar müdafiə olunmuşdur. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu araşdırmaların əksəriyyəti keçən əsrin 70-80-ci illərində aparıldığından müasir dövrün tələblərinə o qədər də cavab vermir, məktəbin ehtiyacını ödəmir. Müasir dövrdə ümumtəhsil məktəblərində, o cümlədən ibtidai siniflərdə təhsilin məzmunu köklü şəkildə dəyişmişdir. Yaddaş məktəbindən təkəkkür məktəbinə keçdiyimiz indiki mərhələdə ənənəvi məzmun da müasir tələblərlə səsleşmir.

³ Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları. Bakı, Təhsil, 2008

Ənənəvi məzmun həyati bacarıqların, qabiliyyətlərin formalaşmasına deyil, əsasən biliyin verilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyənin məqsədi də, məzmunu da dəyişmiş, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan və bir-birini üzvü surətdə tamamlayan dörd məzmun xətti (informasiya təminatı və nəzəri biliklər, hərəkəti bacarıqlar və vərdişlər, hərəkəti qabiliyyətlər, şəxsiyyətin mənəvi-iradi xüsusiyyətlərinin formalaşdırılması) müəyyənləşdirilmişdir. Fiziki tərbiyə kurikulumunda fiziki tərbiyənin tədrisinin məqsədi və vəzifələri aşağıdakı kimi şərh edilir: «Fiziki tərbiyənin ümumtəhsil məktəblərində tədrisinin əsas məqsədi şagirdlərin fiziki cəhətdən harmonik inkişafını təmin etmək, onları vətənin müdafiəsinə, şəxsi həyat, professional peşə fəaliyyəti üçün hazırlıqlı və hərəkəti fəaliyyət mədəniyyəti tərbiyə etməkdir». Məktəblərimizdə şagirdlərin intellektual inkişafından daha çox sağlamlılıqlarının qorunması ümdə vəzifədir. Bu gün məktəbə gələn şagirdlərin böyük əksəriyyəti müxtəlif xəstəliklərdən əziyyət çəkir. Məktəbə qədəm qoyan uşaq həyat tərzini dəyişir, təlim onun aparıcı fəaliyyət növü olur. Bu yaşda skeletdə sümükləşmə gedir, lakin hələ başa çatmır. Diqqət yetirilməsə, uşağın onurğası asanlıqla əyilə bilər.

İbtidai siniflərdə bədən tərbiyəsinin təşkili zamanı müəllimlər çalışmalıdır ki, I-IV sinif şagirdlərinin hərəkəti qabiliyyətlərinin optimal inkişaf həddini təmin etsinlər, müxtəlif təmrinlər vasitəsilə şagirdlərin sağlamlılığının möhkəmləndirilməsinə, orqanizmlərinin müqavimətinin artmasına, zəruri bacarıq və vərdişlərin formalaşmasına və nəticədə onlarda fiziki mədəniyyətin formalaşmasına nail olsunlar.

Aparduğumuz araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, həm şəhər, həm də kənd məktəblərinin əksəriyyətində ibtidai siniflərdə bədən tərbiyəsi dərsləri düzgün təşkil edilmir. İbtidai sinif müəllimləri bəzi hallarda fiziki tərbiyə dərslində ana dili və riyaziyyat fənnini təkrar keçirlər. Unutmaq olmaz ki, müasir ümumtəhsil məktəbləri üçün fiziki tərbiyə təliminin məzmunu müəyyənləşdirilib, təlim nəticələri, məzmun xətləri formalaşdırılıb. Bunlar təlim prosesində hökmən nəzərə alınmalıdır. Fiziki tərbiyə kurikulumunda göstərilir ki, ibtidai təhsil pilləsində sağlamlığın möhkəmləndirilməsi və qorunmasında fiziki tərbiyənin mühüm amil olduğunun dərk edilməsi, müvafiq metod və vasitələrlə şagirdlərin hərəkəti bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması, hərəkəti qabiliyyətlərin inkişafının təmin edilməsi, müxtəlif təyinatlı oyunlar və idman növləri ilə tanışlıq, şəxsi gigiyena qaydalarının və orqanizminin təbii vasitələrlə möhkəmləndirilməsi üsullarının mənimsənilməsi, insan orqanizminin anatomik quruluşu haqqında təsəvvürlərin, intizamlılıq, dözümlülük, iradəlilik, müstəqillik və sərbəstlik xü-

susiyətlərinin ilkin formalaşması müvafiq hərəkəti keyfiyyətlərin inkişafını təmin edir.

Problemin aktuallığı onunla da izah edilir ki, bu mövzu tədqiqatçıların diqqətini cəlb etsə də, ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin təşkili üzrə işin sistemi heç bir ciddi tədqiqatın predmetinə çevrilməmişdir.

Elə buna görə də «İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin təşkili üzrə işin sistemi» mövzusunda tədqiqat aparmağı vacib hesab etdik.

Tədqiqatın obyektini ibtidai siniflərdə təlim prosesi təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin təşkili üzrə işin sistemi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin nəzəri və praktik problemlərini araşdırmaqdan, onun səmərəli təşkilində ailə, məktəb və ictimaiyyətin əlbir işinin məzmununu, forma və yollarını müəyyənləşdirməkdən, ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin təşkili üzrə işin sistemini yaratmaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın fərziyyəsi: bədən tərbiyəsi dərslərində fiziki tərbiyə kurikulumun tələbləri nəzərə alınarsa, fəal təlim metodlarından səmərəli istifadə edilərsə, fənlərarası və fəndaxili əlaqə düzgün qurularsa, bədən tərbiyəsi dərslərində və sinifdənxaric tədbirlərdə məktəblilərin fiziki və mənəvi yetkinliyi önə çəkilərsə, şagirdlərin fiziki və zehni inkişafının səviyyəsi yüksələcək.

Tədqiqatın vəzifələri :

1) müasir dövrdə ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin məqsəd və mahiyyətini araşdırmaq, vəzifələrini müəyyənləşdirmək;

2) ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin təşkili problemin elmi – pedaqoji ədəbiyyatda qoyuluşunu araşdırmaq;

3) ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin təşkili ilə bağlı məktəb təcürübəsini öyrənmək;

4) ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyə fənninin tədrisinin əsas xüsusiyyətlərini araşdırmaq;

5) ibtidai siniflərin fiziki tərbiyə dərslərinin təşkilinin forma və yollarını müəyyənləşdirmək;

6) ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyə dərslərinin tədrisində qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılması yollarını müəyyənləşdirmək;

7) ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin səmərəli təşkilində ailə, məktəb və ictimaiyyətin əlbir işinin forma və yollarını müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın metodoloji əsasını pedaqoji fakt, hadisə və prosesləri öyrənmək, dərk etmək və dəyişdirmək məqsədilə tətbiq olunan prinsiplərin,

metodların və nəzəri müddəaların məcmusu təşkil edir.

Tədqiqatın metodları: nəzəri təhlil; müşahidə; müsahibə; anketləşdirmə; pedaqoji eksperiment.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyada müasir dövrdə ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin tədrisinin məqsədi, mahiyyəti və vəzifələri, tədrisinin və təşkilinin əsas xüsusiyyətləri araşdırılır, tədris prosesində qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılması yolları müəyyənləşdirilir, fiziki tərbiyənin səmərəli təşkilində ailə, məktəb və ictimaiyyətin əlbir işinin sistemi yaradılır.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin təşkili üzrə işin sisteminin yaradılması fiziki tərbiyə nəzəriyyəsini və metodikasını yeni müddəalarla zənginləşdirə bilər.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrindən ali pedaqoji məktəblərin «İbtidai sinif müəllimliyi» ixtisasında «Fiziki tərbiyə və onun tədrisi metodikası» fəninin tədrisində, ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində bədən tərbiyəsi dərslərinin təşkilində istifadə etmək olar.

Müdafiə çıxarılan müddəalar aşağıdakılardır:

1. İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyə prosesinin düzgün təşkili kiçikyaşlı məktəblilərdə sağlam həyat tərzinin formalaşdırılmasının mühüm şərtidir.

2. İbtidai siniflərdə xüsusi təşkil olunmuş, məqsədyönlü və planlı həyata keçirilən fiziki tərbiyə məktəblilərin fiziki inkişafını və fiziki təhsilini təmin edən prosesdir.

3. İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyə dərslərinin tədrisində qarşıya çıxan çətinliklərin müəyyənləşdirilməsi və vaxtında aradan qaldırılması fiziki tərbiyə dərslərinin optimallaşdırılmasının mühüm şərtidir.

4. Məktəb və ictimaiyyətin əlbir işinin düzgün qurulması ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin səmərəli təşkilində mühüm rol oynayır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, 2 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı, tədqiqatın obyekt, predmeti, məqsədi və vəzifələri, metodoloji əsasları, metodları, nəzəri və praktik əhəmiyyəti göstərilir, müdafiəyə təqdim olunan müddəalar və onların aprobeasiyası haqqında məlumat verilir.

I fəsil **“İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin nəzəri və metodiki problemləri”** adlanır. Fəslin *“İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin məqsədi, ma-*

hiyyəti və vəzifələri” adlı ilk yarımfəslində kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin formalaşmasında fiziki tərbiyəyə xüsusi önəm verilir. Əsaslandırılır ki, fiziki tərbiyə məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil proses olub, gənc nəslin cansağlığının təmin edilməsinə, onun fiziki qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə, mütəhərrik vərdişlərin və bacarıqların formalaşdırılmasına xidmət edir. Fiziki tərbiyə şagirdlərin bədən quruluşunun mütənəsibliyində, qamətin gözəlliyində, hərəkəti keyfiyyətlərin inkişaf və formalaşmasının təzahürüdür. Fiziki tərbiyə şagirdlərdə əmək vərdişləri, iradə, kollektivçilik, əzmkarlıq və s. keyfiyyətləri inkişaf etdirir, onları Vətənin müdafiəsinə hazırlayır. Fiziki tərbiyə insan sağlamlığının mühüm şərtidir.

Dissertasiyada elmi mənbələr əsasında ibtidai siniflərində fiziki tərbiyənin məqsəd və vəzifələrini aşağıdakı kimi ümumiləşdirilmişdir:

1) şagirdlərin orqanizmini möhkəmləndirmək və düzgün fiziki inkişafını təmin etmək;

2) bədən tərbiyəsi və idman sahəsində şagirdləri xüsusi gigiyenik biliiklərlə silahlandırmaq;

3) şagirdlərin hərəkəti bacarıqları qavraması üçün yeni hərəkətlərin öyrədilməsi və təkmilləşdirilməsi;

4) şagirdlərdə yaş xüsusiyyətlərinə müvafiq olaraq əsas hərəkəti keyfiyyətləri inkişaf etdirmək;

5) əməyə və ictimai mülkiyyətə münasibət, mədəni davranış vərdişləri, mərdlik, intizamlılıq, yoldaşlıq münasibətləri tərbiyə etmək;

6) uşaqlarda fiziki tərbiyə və idmana maraq oyatmaq;

7) şagirdlərdə təşkilatçılıq vərdişləri və qabiliyyətləri aşılamaq və s.

Fəslin ikinci yarımfəslili *“Problemin elmi – pedaqoji ədəbiyyatda qoyuluşu”* adlanır. Burada ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin nəzəri və metodiki problemlərinin Azərbaycan və rus alimləri tərəfindən araşdırılmasına münasibət bildirilir, müqayisəli təhlillər aparılır. Əsaslandırılır ki, həm Azərbaycanda, həm də Rusiyada kiçikyaşlı məktəblilərin əxlaq, ideya – siyasi, əmək, estetik tərbiyəsi ilə yanaşı fiziki tərbiyə də tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Fiziki tərbiyə şəxsiyyətin inkişafının mühüm komponenti, tərbiyəşunaslığın tərkib hissəsi kimi tədqiqata cəlb edilmişdir. Respublikamızda Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında, ayrı-ayrı universitet və institutlarda fiziki tərbiyə kafedralarının fəaliyyət göstərməsi, Təhsil Problemləri İnstitutunda fiziki tərbiyə şöbəsinin yaradılması respublikada fiziki tərbiyə nəzəriyyəsinin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Aparılan tədqiqatlarda fiziki tərbiyənin məzmununun, forma və metodlarının təkmilləşdirilməsi, məktəblilərin fiziki tərbiyəsində ailə və ictimaiyyə-

tin əlbir işinin mahiyyəti, fiziki tərbiyənin tərbiyənin digər tərkib hissələri ilə əlaqəsi, onun spesifik xüsusiyyətləri, metodları, təşkil formaları öz geniş elmi – pedaqoji həllilni tapmışdır. Muasir dövrdə məktəblərimizdə fiziki tərbiyənin təşkilinə kömək edə biləcək və dissertasiya üçün mənbə rolunu oynayan əsərlər (Ş.Kərimov, B.Quliyev, E.F.Acalov, M.Nəsullayev, F.F.İsmayılov, T.T.Abbasov, B.Ə.Nərimanov, S.Ə.Əliyeva və başqalarının tədqiqatları) təhlil edilmişdir. Bu sahədə daha çox tədqiqat aparan B. Quliyevin “İbtidai siniflərdə bədən tərbiyəsi” (1974), “İbtidai siniflərdə bədən tərbiyəsi dərsləri” (1977), “Uşaqların məktəbə hazırlanması” (1978), “Bədən tərbiyəsinin tədrisi təcrübəsi” (1978), “Altı yaşlı uşaqların məktəbə hazırlanması” (1980), “Ümumtəhsil məktəblərində bədən tərbiyəsi tədrisinin təkmilləşdirilməsi yolları” (1982), “Fiziki tərbiyənin nəzəri-metodik və praktik işlərinin əsasları” (2010), “Mütəhərrik və əyləncəli oyunlar” (2011), “İbtidai sinif şagirdlərinin fiziki tərbiyəsinin aktual problemləri” (2013) adlı dərslik və dərs vəsaitləri üzərində geniş dayanılmış, ətraflı təhlil edilmişdir. Ümumtəhsil məktəblərinin tədris planlarında ibtidai siniflərdə fiziki tərbiyəyə ayrılan saatlara, fənn proqramının (ənənəvi proqram) və “Fiziki tərbiyə” kurikulumunun məzmunu geniş təhlil edilmişdir. Kurikulumda fiziki tərbiyənin məzmunu və gözlənilən nəticələr öz əksünü tapmışdır. Göstərilmişdir ki, ibtidai təhsil pilləsində sağlamlığın möhkəmləndirilməsi və qorunmasında fiziki tərbiyənin mühüm amil olduğunun dərk edilməsi, müvafiq metod və vasitələrlə şagirdlərin hərəkəti bacarıq və vərdislərinin formalaşdırılması, hərəkəti qabiliyyətlərin inkişafının təmin edilməsi, müxtəlif təyinatlı oyunlar və idman növləri ilə tanışlıq, şəxsi gigiyena qaydalarının və orqanizminin təbii vasitələrlə möhkəmləndirilməsi üsullarının mənimsənilməsi, insan orqanizminin anatomik quruluşu haqqında təsəvvürlərin, intizamlılıq, dözümlülük, iradəlilik, müstəqillik və sərbəstlik xüsusiyyətlərinin ilkin formalaşması, müvafiq hərəkəti keyfiyyətlərin inkişafı təmin olunur. Dissertasiyada biri-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan və biri-birini qarşılıqlı sürətdə tamamlayan məzmun xətləri də nəzərdən keçirilmişdir.

Üçüncü yarım fəsil “*Məktəb təcrübəsinin öyrənilməsi*” adlanır. Burada mövcud məktəb təcrübəsi öyrənilir, vəziyyət araşdırılır, düzgün layihələşdirmə aparmaq üçün ilkin diaqnozlaşdırma həyata keçirilir.

Dördüncü yarım fəsil “*İbtidai siniflərin fiziki tərbiyə dərslərinin təşkilinin forma və yolları*” adlanır. Ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyənin təşkilinin əsas forması dərsdir. Dissertasiyada əsaslandırılmışdır ki, tədris proqramı aşağıdakı vəzifələrin həllini təmin etməlidir:

- şagirdlərin sağlamlığını möhkəmləndirməklə onların iş qabiliyyətini

yüksəltmək;

- məktəblilərdə yüksək əxlaqi-fiziki keyfiyyətlər tərbiyə etməklə, onlarda öz sağlamlığını qorumağın ictimai borc olmasına inam hissi tərbiyə etmək;

- fiziki tərbiyənin elmi-nəzəri əsaslarına, ayrı-ayrı fənlərlə əlaqəsinə, tibbi gigiyenik biliklərə dair məlumatlara əsasən onların dünyagörüşünü formalaşdırmaq;

- şagirdlərdə düzgün sıra təlimi vərdisləri: cəldlik, çeviklik, güc, qüvvə, dözümlülük kimi fiziki keyfiyyətlərin yaranmasını təmin etmək;

- məktəblilərin anotomik-fizioloji cəhətdən normal inkişafına: onlarda mövcud olan qeyri-normal halların (onurğa sütununda müşahidə olunan (qozbellik), «yastı kürəklik», çiyin qurşağının yanlara əyilməsi, ayaq pəncəsində «yastıyaqlılıq», gözdə «yaxıngörmə» və s. kimi) aradan qaldırılmasına nail olmaq;

- bir sıra müvafiq hərəkətlər vasitəsilə (müvazinət hərəkətləri, akrobatik hərəkətlər və s.) uşaqlarda müvazinət hissənin möhkəmlənməsinə, eləcə də onurğa sütununun və bütün oynaq-bağ aparatlarının da elastiklik qabiliyyətinin möhkəmlənməsinə nail olmaq; düşünülərək seçilmiş gimnastika, atletika, idman oyunları, milli oyunlar, təkbətək döyüş növləri, kross hazırlığı, marş yürüşü, üzgüçülük, güləş və başqa fiziki hərəkətlər vasitəsilə şagirdlərdə qaçmaq, tullanmaq, dartınmaq, maneələrdən keçmək, uzağa və hədəfə cisim atmaq kimi ən vacib fiziki hazırlıq keyfiyyətlərinin yaradılmasını təmin etmək. Yarımfəsildə fiziki tərbiyə nəzəriyyəsinin bəzi anlayışlarına («bədən tərbiyəsi», «fiziki inkişaf», «idman» və s.) münasibət bildirilmişdir. Anlayışların dəqiqləşdirilməsi fiziki tərbiyə nəzəriyyəsinin inkişafına təkan verən anillərdən biri kimi nəzərdən keçirilmişdir. Bədən tərbiyəsi dərslərinin təşkil olunma formaları ilə bağlı təsnifata yeni münasibət göstərilmiş, «dərs» və «dərsdənkənar» formalarının bölgüsü dəqiqləşdirilmişdir. Dərs-məşğələlərin xüsusiyyətləri və əlamətləri təhlil olunmuşdur.

Fiziki tərbiyənin təşkili formalarına bədən tərbiyə dərslərinin gün rejimində idman-sağlamlıq işi, şagirdlərin müstəqil məşğələləri, fiziki tərbiyə üzrə sinifdən xaric və məktəbdənkənar işlər aid edilmişdir.

Yarımfəsildə fiziki tərbiyə dərslərinin quruluşuna xüsusi diqqət yetirilərək əsaslandırılır ki, dərslərin quruluşu dərslərin tipinə, onun məzmununa və əsas didaktik məqsədinə uyğun surətdə müəyyənləşdirilir. Dərslərin didaktik vəzifəsinə uyğun olaraq əsas mərhələsi, təkrar və fəallaşdırıcı mərhələləri də vardır.

Dərslərin quruluşu:

1) Dərs fiziki hərəkətlərin təsnifat sisteminə uyğunlaşdırılmalı (dərs hansı fiziki elementlərdən ibarətdir);

2) Fizioloji yük ayrılığının tədricən artmasına uyğunlaşdırılmalı (fiziki yük mərhələlər üzrə dozalaşdırılmalı);

3) Mərhələlər arasında sıx əlaqə olmalıdır (yəni bir mərhələdə keçilən fiziki hərəkətlər digər mərhələyə xidmət etməlidir). Dərs aşağıdakı ardıcılıqla aparılmalıdır:

- a) məşğələnin təşkili;
- b) ümumi hazırlıq;
- c) xüsusi hazırlıq;
- ç) texniki və dəqiqlik üçün hərəkətlər;
- d) sürət hərəkətləri;
- e) cəldlik hərəkətləri;
- ə) qüvvə və çeviklik hərəkətləri;
- f) dözümlülük hərəkətləri;
- g) dərsin yekunlaşdırılması və intensivliyinin aşağı salınması.

Tədqiqat göstərir ki, dərsin müvəffəqiyyətlə nəticələnməsi ayrı-ayrı hissələrin qarşısında konkret vəzifələrin qoyulmasından, uşaqların yaş xüsusiyyətlərindən, fiziki hazırlıq və fiziki inkişaf səviyyəsindən, hərəkətin öyrədilmə texnikasının xarakterindən, məşğələnin yerindən, keçirilmə vaxtından, həmçinin ləvazimatla təchiz edilməsindən və şəraitdən çox asılıdır. Bundan başqa müvəffəqiyyət, eyni zamanda dərsin ayrı-ayrı hissələrinin təşkili: uşaqlar üçün tapşırıqların müəyyənləşdirilməsi, ləvazimat və avadanlıqların yerləşdirilməsi ilə sıx əlaqədardır.

Dərsin səmərəli qurulması, həm də müəllimin fəaliyyətinin düzgün təşkilindən, xüsusən dərsin ayrı-ayrı hissələrində müəyyən edilmiş tapşırıqlar üzrə müəllimin apardığı izahat işlərindən, hərəkət texnikasının düzgün göstərilməsindən və yerinə yetirilməsindən, dərsdə şagird fəaliyyətinin düzgün təşkili və qiymətləndirilməsindən daha çox asılıdır. Dərsin ayrı-ayrı hissələrində yerinə yetiriləcək tapşırıqların səmərəli nəticələnməsi məşğul olanların müşahidəçilik qabiliyyəti, hərəkətlərin icra edilməsinin məna və əhəmiyyəti ilə, habelə bu prosesə düşüncəli yanaşılması ilə sıx əlaqədardır.

Hər bir dərsin təşkilində aşağıdakı pedaqoji-metodik tələbləri nəzərə almaq lazımdır:

1. Əvvəl öyrədilən hərəkətlər sonra öyrədilən hərəkətlərin qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsinə və əksinə, sonra tədris olunan hərəkətlər üzrə qazanılmış bilik, bacarıq və vərdişlərin daha da möhkəmləndirilməsinə kömək etməlidir.

2. Qruplaşdırılaraq dərsin ayrı-ayrı hissələrində tədris olunan fiziki hərəkətlər müəyyən ardıcılıqla keçilməli, bir-biri ilə əlaqələndirilməlidir. Hərəkətlər sadədən mürəkkəbə doğru qruplaşdırılaraq öyrənilməlidir.

3. Dərsin hər bir hissəsində qarşıya təlim-tərbiyə və gigiyenik vəzifələr qoyulmalı, onlar müntəzəm və ardıcılıqla həyata keçirilməlidir.

4. Dərsin hər üç hissəsində müəllim və şagirdlərin fəaliyyətləri məqsədyönlü təşkil edilməklə bərabər, xarakter və məzmun etibarilə bir-birindən fərqlənməli, həm də əlaqələndirilməklə təlim fəaliyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətləndirilməlidir.

Dərsin hissələri arasında sıx əlaqə və uyğunluqların olmasına baxmayaraq onların özünəməxsus məzmunu, təşkili yolları və vəzifələri vardır. Həmin məsələlərin düzgün şərhı isə fiziki tərbiyənin tədrisininin təkmilləşdirilməsində vacib pedaqoji şərtlərdəndir. Yarımfəsildə dərsin ayrı-ayrı hissələrinin təşkili ilə bağlı elmi-nəzəri fikir ümumiləşdirilir, hərəkət kompleksləri tərtib olunarkən aşağıdakı 5 mühüm metodiki-pedaqoji cəhətin nəzərə alınması vacib hesab edilir.

1. Hərəkət kompleksi dərsin qarşısında qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə yönəldilməlidir.

2. Hərəkət kompleksi planlaşdırılarkən məktəbin idman bazası mütləq nəzərə alınmalıdır.

3. Ümuminkişaf hərəkət kompleksləri yerli iqlim şəraiti nəzərə alınmaqla tərtib olunmalıdır.

4. Hərəkət kompleksləri konsentrik olaraq tərtib edilməlidir.

5. Ümuminkişaf hərəkət kompleksləri rübdə təxminən 3-4 dəfə dəyişdirilməli və bu zaman şagirdlərin fiziki hazırlığı nəzərə alınmalıdır.

Burada həmçinin ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində fiziki tərbiyənin aşağı səviyyədə tədrisininin səbəblərinə də toxunulur.

Beşinci yarımfəsil *“İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyə dərslərinin tədrisində qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılması yolları”* adlanır. Burada bu çətinliklər öz xarakterik xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı qruplara bölünür:

1) ibtidai sinif şagirdlərinin bədən tərbiyəsi və idmanın təşkili ilə bağlı olan çətinlikləri;

2) bədən tərbiyəsindən tədris proqramında verilmiş materialların bölmələr və yarım bölmələr üzrə düzgün planlaşdırılması və tədrisi ilə bağlı çətinliklər. Bu qrup çətinliklərə aşağıdakılar aid edilir:

a) fiziki tərbiyə üzrə tədris proqramları vaxtı-vaxtında və istənilən miqdarda buraxılmır;

b) bədən tərbiyəsindən proqram materiallarının müasir tələblər səviyyəsində planlaşdırılması işində müəllimlərə yol göstərə biləcək metodiki ədəbiyyatların olmaması;

c) rayon (şəhər) MŞ metodkabinetləri tədris materiallarının düzgün planlaşdırılması işində metodbirləşmələr, seminarlar vasitəsilə müəllimlərə lazımı köməklik göstərmirlər.

3) rayon (şəhər) MŞ səlahiyyətli işçilərinin və məktəb rəhbərlərinin fiziki tərbiyənin tədris işinə laqeyd münasibət bəsləmələrindən irəli gələn çətinliklər. Bir sıra təhsil şöbələrinin işçiləri dövlətin fiziki tərbiyənin inkişafına dair mühüm qərarlarının necə yerinə yetirilməsi işinə ardıcıl və qətiyyətli şəkildə nəzarət və köməklik göstərmirlər.

Bəzi rayon təhsil şöbələrinin ümumi iş planlarına fiziki tərbiyə məsələləri daxil edilmir, bədən tərbiyəsi kadrlarının seçilməsi və yerləşdirilməsi işində nöqsanlara yol verilir, bədən tərbiyəsinin tədrisi vəziyyəti lazımi şəkildə öyrənilib maarifəni şura iclaslarında müzakirə olunmur. Bir sıra metodkabinetlərdə fiziki tərbiyə müəllimlərinin rayon metodbirləşmələrinin təşkilinə, nümunəvi dərslər aparən müəllimlərin qabaqcıl təcrübəsinin öyrənilməsi və yayılması kimi çox vacib tədbirlərə lazımi diqqət və qayğı göstərilir.

Bu qəbildən olan nöqsanları eynilə bir çox ümumtəhsil məktəbləri direktorlarının və onların müavinlərinin işinə aid etmək olar. Məktəb rəhbərlərinin ən böyük qüsuru ondan ibarətdir ki, onlardan bir qismi fiziki tərbiyənin əsl mahiyyətini, şəxsiyyətin hərtərəfli, ahəngdar inkişafında onun rolunu düzgün qiymətləndirməyi bacarmır. Fiziki tərbiyənin elminə nəzəri əsaslarını öyrənməyə, bu işdən baş çıxarmaq üçün onun təlim və tərbiyəvi mahiyyətini mənimsəməyə səy göstərmir. Məhz bunun nəticəsində fiziki tərbiyənin təşkil edilməsi işinə rəhbərlik etməyi, nəzarət göstərməyi, fiziki tərbiyə müəllimlərinin fəaliyyətinə lazımi istiqamət verməyi bacarmırlar.

Bütün bunlar fiziki tərbiyənin tədrisi prosesində qarşıya çıxan ümumi xarakterli çətinliklərdir. Yarımfəsildə fiziki tərbiyənin tədrisi prosesində yaranan çətinliklərin aradan qaldırılması ilə bağlı praktikalara tövsiyələr verilmiş, bununla bağlı bir neçə məktəbin iş təcrübəsi ümumiləşdirilmişdir.

Dissertasiyanın ikinci fəslində **“İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin təşkilində ailə, məktəb və ictimaiyyətin əlbir işinin formaları”** adlanır. *“Ailədə uşaqların bədən tərbiyəsi və idmana marağının tərbiyə edilməsi yolları”* adlı ilk yarımfəsildə əsaslandırılır ki, ailədə fiziki tərbiyənin təşkilinin başlıca qüsurlarından biri valideynlərlə uşaqlar arasında ailədaxili mü-

nasibətlərin yeknəsəkliyi. Bu münasibətlər çox vaxt kortəbii səciyyə daşıyır. Ailədə fiziki tərbiyə təcrübəsi bizdə belə bir inam yaradır ki, əgər bu iş planlı surətdə, müntəzəm və məqsədyönlü aparılırsa, onun keyfiyyət və səmərəsi xeyli yüksələr. Ən başlıcası isə, valideynlər fiziki tərbiyənin sağlamlıq və sosial əhəmiyyətini öz övladlarına inandırıcı şəkildə başa sallar, uşaqların idmana olan münasibəti xeyli yaxşılaşar. Yalnız bu yolla valideyn uşaqda idmana fəal münasibət formalaşdırmağa bilər. Bundan əlavə, ailədəki ümumi əhval-ruhiyyə və fiziki tərbiyə üzrə aparılan əməli işlər qarşıya çıxan bütün çətinlikləri aradan qaldırmağa imkan verir. Ailədə fiziki tərbiyə məsələlərinin təşkili və idarə edilməsi mürəkkəb pədaqoji proses olub, valideynlərdən zəngin nəzəri və təcrübi bilik, bacarıq və hövsələ tələb edir.

Oğlanların və qızların idmana fəal münasibəti və bu sahədə ilk təcrübənin qazanılması məhz ailədən başlanır. Təcrübə göstərir ki, ailələrin maddi həyat şəraiti yaxşılaşdıqca, məktəblə əlaqəsi və uşaqların idmana olan marağı get-gedə zəifləyir. Valideynlər unutmamalıdır ki uşaqların bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmasında marağın formalaşması ən başlıca şərtlərdən biridir. Lakin marağın tərbiyə edilməsi şablon, standart yollarla deyil, əksinə, uşağın istəyinə uyğun istiqamətdə getməlidir.

İbtidai sinif şagirdlərinin və onların valideynlərinin bədən tərbiyəsi və idmana münasibətlərini öyrənmək məqsədilə Bakının Xətai rayonunda fəaliyyət göstərən «Şahin» idman klubu nəzdində ictimai-sosioloji laboratoriya yaratdıq. Buraya pedoqoqlar, idman sosioloqları, həkimlər, psixoloqlar, tələbələr, bədən tərbiyəsi müəllimləri, məşqçilər, qabaqcıl valideynlər cəlb edildilər. Laboratoriyanın üzvləri rayonun ərazisində yaşayan ailələrlə tanış olur, onların tərkibini, bədən tərbiyəsi və idmana münasibətlərini, yaşayış massivlərinin imkanlarını öyrənir, rəngarəng, maraqlı idman oyunları, yarışlar keçirirdilər. Sosioloji laboratoriyada bədən tərbiyəsi və idmanın sağlamlıq, sosial və tərbiyəvi əhəmiyyətini geniş təbliğ etmək məqsədilə yaşayış massivində tematik sərgilər, ailə şəraitində hansı idman alətlərindən və necə istifadə olunması haqqında ətraflı məlumatlar verilir, müxtəlif yarış və görüşlərdə, idman bayramlarında valideynlərin də tamaşaçı kimi iştirakına şərait yaradılırdı. Bədən tərbiyəsi və idmana dair dərin nəzəri məlumatlara yiyələnmələri üçün valideynlər müntəzəm olaraq zəruri ədəbiyyatla yaxından tanış edilirdilər. Əlbəttə, bu məsələnin uğurlu həlli ilk növbədə oğlan və qızların idmana necə maraqlı göstərməsindən asılıdır. Bunun üçün biz 350 nəfər I-IV sinif şagirdlərinin bu və ya digər idman növünə bəslədiyi marağın xüsusiyyətlərini aşkara

çıxarmağa və onun istiqamətini müəyyənləşdirməyə çalışdıq.

Öz uşaqlarının xüsusiyyətlərini öyrənərək bədən tərbiyəsi və idmanı onların gündəlik məişətinə daxil etməyin və bu sahədə müvəffəqiyyət qazanmağın şərtləri çoxdur. Bunlardan biri də valideynlərin uşaq psixologiyasını dərinlən öyrənmələridir. Uşaq psixologiyasını yaxşı bilən ata-analar nəinki öz övladlarının, habelə tanıdıqları digər uşaqların idmanla məşğul olması qayğısına qalırlar.

İbtidai sinif şagirdləri idman növləri içərisində futbola, güləş və üzgüçülüyə üstünlük verirlər. Eksperiment zamanı məlum oldu ki, kiçik məktəb yaşlarında uşaqların futbola marağı 32 faiz olduğu halda, yuxarı siniflərdə bu rəqəm 41 faizə qalxmışdı. I-IV sinif şagirdlərindən 29 faizi güləşməyə üstünlük vermişdilər, bu maraq IX-X siniflərdə 23 faizə qədər aşağı enmişdi. Həmin vəziyyət üzgüçülükdə də özünü təxminən eyni şəkildə göstərir. Əlbəttə, idmana marağın qeyri-sabitliyi müxtəlif amillərlə bağlıdır. Bu, ilk növbədə idmançının gələcək həyat təzi, idman göstəricilərinin sürətli artımı və əksinə, nəticələrin ləng inkişafı, şəraitin və sosial məsələlərin gedişi, habelə idman növünün tədris və təbliğinin qeyri-mütəşəkkil olması, uşağın ailə şəraitində bu və ya digər idman növünə düzgün münasibət bəslənməməsi, illər keçdikcə məşğul olmadığından idmanın bu və ya digər növünə qabiliyyətin azalması, fiziki tərbiyə sahəsində valideynlərin pedaqoji hazırlığı və taktika səviyyəsinin aşağı olması və s. bağlıdır.

Fəsilə uşaqlarda idmanın bu və ya digər növünə marağın tərbiyə edilməsi baxımından sorğuya cəlb edilən valideynlər 3 qrupa bölünür:

1) fiziki tərbiyə sahəsində yüksək pedaqoji mədəniyyətə malik olan və bu bilikləri həyata bacarıqla tətbiq edən ata-analar – 29,5%.

2) bu sahədə orta bilik səviyyəsinə malik valideynlər. Övladlarına bu və ya digər idman növünə dair bacarıq və vərdişlər aşılamaq həmin qrupdan olan ata-anaların imkanı xaricində olsa da, problemə laqeyd deyillər, ona qayğı göstərir və idman məşqçiləri ilə əlaqə saxlayırlar (49,8%).

3) bədən tərbiyəsi və idmandan çox uzaq olan valideynlər (20,7%). Onlar bədən tərbiyəsi və idmanla maraqlanmır, övladlarının idmana münasibətinə əhəmiyyət vermirlər. O ailədə ki, valideyn özü vaxtı ilə idmanla məşğul olub, öz oğluna və qızına sabiq futbolçu, voleybolçu, tennisçi, şahmatçı və s. kimi nailiyyətlərindən iftixar hissi ilə danışır, həmin söhbətlərdə qulaq asan uşaqlarda atalarına bənzəmək və həmin idman vasitəsilə öz “mən”ini təsdiq etmək istəyi baş qaldırır. Ailənin böyük övladı idmançıdırsa, bu kiçik qardaş və bacıya da öz təsirini göstərir.

Motivlərin xarakterindən asılı olaraq eyni idman növü ilə məşğul

olan yeniyetmə və gənclərin hər biri üçün bu məşğuliyyət növü müxtəlif mənə kəsb edə bilər. Məsələn, onların 45,5%-i yüksək nəticələrə nail olmaq, 27,6%-ni öz ailə üzvləri, tanışları, dostları arasında nüfuz qazanmaq xatirinə idmanla məşğul olduğunu bildirdi, çətin yeniyetmələrin 16,2%-i isə gözəl qamətə yiyələnmək, 28,8%-i qüvvətli, cəld, çevik olmaq arzusunda olduğunu göstərdi. Göründüyü kimi, bütün bu hallarda fəaliyyət eyni olsa da, motivlər müxtəlifdir. Bir çox valideynlər övladlarının hansı idman növü ilə məşğul olmaq istədiklərinə dair motivləri müəyyənləşdirməkdə, bu və ya digər yaş qrupuna məxsus motivlərin xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaqda çətinlik çəkirlər. Əksər məşqçilər isə təlim məşqlərində başlıca diqqəti idmanın texniki hazırlığına yönəltməklə çətin yeniyetmələrin motivlərinin və qabiliyyətlərinin təhlilinə lazımı fikir vermirlər. Bu məsələnin müvəffəqiyyətli həlli isə, ilk növbədə ailə şəraitində marağın tərbiyə olunması işinin yaxşılaşdırılmasından asılıdır.

Rəy sorğusunda iştirak edən valideynlərdən 43,5%-i məktəb şəraitində ibtidai sinif şagirdlərdə bədən tərbiyəsi və idmana marağın artırılmasına laqeyd münasibət bəsləyir ki, bu da tədris müəssisəsinin çətinliklərlə qarşılaşmasına gətirib çıxarır. Ona görə də ailə şəraitində çətin yeniyetmələrdə bədən tərbiyəsi və idmana marağın tərbiyə edilməsində ataların imkan, maraq və meyllərinin vaxtaşırı və hərtərəfli öyrənilməsi zəruridir. Bu prosesi təmin edən şərtlərin axtarılması və müəyyənləşdirilməsi, ailədə çətin yeniyetmələrin bədən tərbiyəsi və idmana marağının tərbiyə olunmasının cari və perspektiv planının tərtibi və onun həyata tətbiqi mühüm rol oynayır. İlk növbədə məktəblinin hansı motivlərin təsiri altında bədən tərbiyəsi və idmana maraq göstərməsi mexanizmini müəyyənləşdirmək lazımdır. İbtidai sinif şagirdlərinin bədən tərbiyəsi və idmana marağının tərbiyə edilməsi məsələsi düzgün qoyulmuşsa, belə hallarda oğlan və qızlarda sonralar bədən tərbiyəsi və idmana fəallıq əlamətləri müşahidə olunacaqdır.

Müasir dövr bədən tərbiyəsi və idmanın ibtidai sinif şagirdlərinin gündəlik məişətinə geniş daxil edilməsini, bu işdə ailənin oynadığı rolu nəzərə almağı tələb edir. Sorğuda iştirak edən valideynlər bu barədə müxtəlif fikirlər söyləyirlər. Həmin fikirləri üç qrupa bölmək mümkündür:

1. Valideynlərin 61,3%-i uşaqların fiziki tərbiyəsində ailənin imkanlarının o qədər də geniş olmadığını göstərirlər.

2. Onların 24,4%-i bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında ailənin və valideynlərin həlledici rolunu qeyd edirlər.

3. Valideynlərin 32,5%-i isə uşaqların, xüsusilə ibtidai sinif şagird-

lərin bədən tərbiyəsi tədbirlərində yaxından iştirakının yalnız ailə, məktəb və ictimaiyyətin əlbir işi səviyyəsində mümkün olduğunu söyləyirlər.

Ailənin pədaqoji imkanlarını öyrənmək məqsədilə 72 nəfər fiziki tərbiyə müəllimi arasında rəy sorğusu apardıq və “İbtidai sinif şagirdlərində bədən tərbiyəsi və idmana marağın tərbiyə edilməsində ailənin rolunu necə qiymətləndirirsiniz?” sualına cavab vermələrini xahiş etdik. Sorğuda iştirak edən müəllimlərin 39%-i göstərdi ki, bədən tərbiyəsi və idmana marağın tərbiyə edilməsində ailə ilə məktəb bərabər səviyyədə cavabdehirlər. Müəllimlərin 24%-i isə məsuliyyəti ailənin üzərinə qoydu. Sorğuda iştirak edənlərin yalnız 25%-i bu məsələnin həllində məktəbin həlledici rol daşdığını bildirdi. Müxtəlif səbəblər üzündən ailədə bədən tərbiyəsi və idmana maraq heç də lazımi səviyyədə inkişaf etdirilmir. Məsələn, anketin “Övladınızı necə görmək istərdiniz?” sualına valideynlərin 59,4%-i övladının sağlam və ağıllı olmasını arzu etdiyini bildirmişdir. Əlbəttə, bu, təbiidir. Ailədə sağlam uşaq – xoşbəxtlik və sevinc deməkdir. Əksinə, oğul yaxud qız xəstəhaldırsa, onun inkişafında qüsurlar varsa, ata, ana sevinc hissini itirir. “Yeni Təhsil proqramı”na münasibətiniz necədir? sualına 85,5% mənfi cavab vermiş, 14,5% proqramın ağır olduğunu söyləmişlər. “Övladınızın sağlam olması üçün bədən tərbiyəsindən istifadə edirsinizmi?” sualına valideynlərin 23,4%-i müsbət cavab vermiş, 39,6%-i isə məsələyə xüsusi diqqət yetirmədiklərini, 29,4%-i isə bu sahədə səriştələri olmadıqlarını bildirmişlər. Əlbəttə, bunun başlıca səbəbi odur ki, ata-anaların əksəriyyəti bədən tərbiyəsi və idmandan sağlamlıq vasitəsi kimi istifadə etməyi bacarmır. Deməli onlara kömək göstərmək, bədən tərbiyəsi və idmana dair bilik və məlumat vermək vacibdir. Bu məsələnin müsbət həlli ata-anaların bədən tərbiyəsi və idman haqqında nə kimi məlumata malik olmasından asılıdır. Valideynlərin nəzəri hazırlığını öyrənmək üçün aşağıdakı suallara cavab vermələrini xahiş etdik:

1. Uşağınızın fiziki inkişaf vəziyyəti haqqında nə bilirsiniz?
2. Övladınızın fiziki inkişafında hansı qüsurları müşahidə etmişiniz?
3. Uşağınızın gün rejimini yerinə yetirməyə səy göstərirmi?
4. Övladınızın bədəni möhkəmləndirən hansı proseduraları qəbul edir?
5. Uşağınızın normal fiziki inkişafı üçün bir valideyn kimi hansı tədbirləri yerinə yetirirsiniz?
6. Onların fiziki tərbiyəsində hansı çətinliklərlə qarşılaşırsınız?

Sorğudan aydın oldu ki, valideynlərin 67,4%-i bədən tərbiyəsi və idmana dair səthi təsəvvürə malikdir. Onlar uşaqların gün rejiminə nəzarət etmir, bədənin möhkəmləndirilməsi qayğısına qalmırlar. Biz valideyn-

lərin cavablarını uşaq və yeniyetmələrin tibbi müayinə nəticələri ilə müqayisə etməyi qərara aldı. Məlum oldu ki, ata-anaların bir çoxu övladının sağlamlığı və fiziki inkişafı haqqında adi təsəvvürə belə malik deyildir. Məsələn, 2-ci suala cavabda valideynlərin əksəriyyəti (71,3%) oğlan və qızlarının fiziki inkişafında heç bir qüsurlu olmadığını bildirdi. Halbuki bəzi uşaqların fiziki inkişafında bir sıra qüsurları olduğu aşkar edilmişdir. Valideynlərin çoxu 6-cı suala cavabda (81%) göstərmişdir ki, oğul və qızlarının fiziki tərbiyə məşğələlərinin təşkili metodikasını bilmir.

Eyni zamanda biz ibtidai sinif şagirdlərinin də fiziki tərbiyə və idmana aid nəzəri bilik səviyyəsini öyrəndik. Alınan nəticələr aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

İbtidai sinif şagirdlərinin bədən tərbiyəsi və idmana aid nəzəri bilik səviyyəsi

Cədvəl 2

Sıra №-si	Bədən tərbiyəsi və idmanın vəzifələri	Cavablar (faizlə)
1	Sağlamlaşdırıcı	52,2
2	Tərbiyəedici, estetik tərbiyə	20,1
3	Fəal istirahət	2,4
4	Özünütərbiyə	-
5	Cavab vermədi	25,3

Cədvəldən göründüyü kimi, birinci yerdə sağlamlıq vəzifəsi durur (52,2%). Bu rəqəmlər və cavablar göstərir ki, yeniyetmələrin əksəriyyəti bədən tərbiyəsi və idmanın ilk növbədə sağlamlıq vəzifəsi daşdığını aydın dərk edirlər. Lakin oğlan və qızların 25,3%-nin anket suallarına cavab verməmələri bizi həmin məsələ ətrafında ciddi düşünməyə vadar edir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, valideynlərin əksəriyyəti, həmçinin yeniyetmələr həmin məsələlər haqqında tam biliklərə yiyələnmişlər, onların çoxu fiziki təmrinlərin həm də sağlamlıq vəzifəsi daşdığını başa düşməmişlər. Bunun əsas səbəbini isə, fikrimizcə, bədən tərbiyəsinin inkişafında subyektiv amillərin nəzərə alınmasında axtarmaq lazımdır. Bu, ilk növbədə fiziki tərbiyə və idmana dair təbliğatın zəif aparılması ilə izah olunur. Təkcə bu faktı göstərmək kifayətdir ki, ibtidai sinif şagirdlərinin 72,2%-i səhər gimnastikası üzrə kompleks hərəkətlər tərtib etməkdə çətinlik çəkir və bu sahədə lazımi bacarığa malik deyillər, 81,2%-i isə bu təmrinləri həyata keçirməyi bacarmır. Həmin göstəricilər əsasında ibtidai sinif şagirdlərinin

fiziki tərbiyə və idmanın mahiyyətinə və təlimə münasibət motivlərinin xarakterini müəyyənləşdirmək çətin deyildir. Anket sorğusu vasitəsilə az vaxtda ibtidai sinif şagirdlərin idmanın müxtəlif növlərinə münasibətləri barədə daha çox material əldə edildi. Onlara təxminən aşağıdakı sualları verirdik: “Ata-ananın fiziki tərbiyə və idman üzrə az, yaxud çox məşğul olmasını istərdinmi?”, “Fiziki tərbiyə dərslərinə həvəslə gəlirsənmi?”, “Hansı idman növünü sevirsən və nə üçün?” və s. Təqdim edilən suallar ibtidai sinif şagirdlərinin idmanın bu və ya digər növü ilə bağlı motivlərinin səviyyəsini və xarakterini müəyyənləşdirməyə imkan verdi. Uşağın idmanla məşğul olmasının ictimai və şəxsi faydasını başa düşüb düşmədiyini öyrənmək bizim üçün maraqlı idi. Belə bir suala cavab tapmaq da az əhəmiyyət daşıyırdı: O, buna özünün ictimai borcu, yoxsa şəxsi tələbatı kimi baxır, idmanın sirlərinə yiyələnməyə, yoxsa ancaq fiziki qüvvəsini inkişaf etdirməyə cəhd göstərir, onun maraq və bəzi motivləri bir-biri ilə uzlaşır mı? Bu və ya digər suallara cavablar aldıq. Eyni zamanda təlim-məşq prosesində idmanla məşğul olan hər bir oğlan və qızın real səviyyəsindən çıxış etməklə onda mənfi motivləri aradan qaldırmağı, müsbət motivləri isə fəallaşdırmağı qarşımıza məqsəd qoymuşduq. Ona görə də fiziki tərbiyə məşğələlərinin imkanlarından, onun məzmunundan, tətbiq olunan metod və priyomlardan, müstəqil işin müxtəlif formalarından istifadə edilmişdir. Bunlardan ən əsasları aşağıdakılardan ibarətdir:

- fiziki tərbiyə məşğələlərində yeni, bəzən heyranət doğuran faktlardan, maraqlı məlumatlardan faydalanmaq;
- ibtidai sinif şagirdlərinin mənimsədikləri bacarıqlara yenilərini əlavə etmək, bu bacarıqları yeni hərəkətlər və priyomlarla əlaqələndirmək;
- yeni hərəkətləri öyrədərkən onların mahiyyəti haqqında tarixi səpkidə məlumat vermək;
- ibtidai sinif şagirdlərini yeni idman növləri və beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrlə tanış etmək.

Fiziki tərbiyə məşğələləri və idman növü üzrə təlim məşqləri göstərilən priyomlar əsasında qurulduqda onlar uşaqların idrak maraqlarını stimullaşdıran mühüm mənbə rolunu oynayır. Oğlan və qızların bu və ya digər idman növü haqqında əlavə məlumatları öyrənməsi, həmin idman növü ilə əlaqədar onu maraqlandıran məsələlərə cavab tapması, aldığı yeni biliklərlə heyrlənməsi – bütün bunlar onun idrak marağını xeyli artırır. Fiziki tərbiyə və idman üzrə ibtidai sinif şagirdlərinin ailədə qazandığı bilik və bacarıqlar məktəbdə daha da inkişaf etdirilməlidir. İbtidai sinif şagirdlərinin təlim fəaliyyəti düzgün təşkil edildikdə onların idrak maraq-

ları üçün yaxşı stimül yaranır. Məlum həqiqətdir ki, idrak motivlərinin xarakteri təlimdə tətbiq edilən metodlardan çox asılıdır. Fiziki fəallıq oyadan müasir təlim metodlarının tətbiqi müxtəlif növ idrak motivlərini hərəkətə gətirir, beləliklə də bacarıqlara, təlim prosesinə və onun məzmununa maraq artır. Alınan nəticələr 3 nömrəli cədvəldə göstərilmişdir.

Ailə şəraitində fiziki tərbiyə və idman tədbirlərinin valideynlər tərəfindən təşkili səviyyəsi

Cədvəl 3

Bacarıqlar	Müsbət cavab	Mənfi cavab	Cavab verməkdə çətinlik çəkənlər
Səhər gimnastikasının kompleks hərəkətlərini tərtib etmək	18,2	72,2	9,6
Ailə üzvləri ilə fiziki hazırlıq üzrə məşğələ etmək	11,2	74,8	14,0
İbtidai sinif şagirdləri ilə gün rejimi və gigiyena əsasları haqqında söhbət aparmaq	16,8	80	3,2
Bədən tərbiyəsi və idmanın əhəmiyyəti haqqında söhbət aparmaq	17,6	80,4	2
Özünün və ailə üzvlərinin fiziki sağlamlıq vəziyyətini müəyyən etmək	22,6	48,4	29,0
Bədəni möhkəmlətmək üçün yaxın adamlara tövsiyə etmək	7,3	89	3,7
Uşağa üzməyi öyrətmək	23,3	74,7	2

Göründüyü kimi, valideynlər öz uşaqları ilə ailə şəraitində müstəqil fiziki tərbiyə və idman tədbirlərinin təşkilinə tam qadir deyillər. Əlbəttə, ata-analar övladlarını fiziki tərbiyə tədbirlərinə hazırlamaq istəyərkən təkcə nəzəri biliklərə yiyələnməklə kifayətlənməməli, uşaqlarda fiziki tərbiyə və idmana maraq oyatmağı bacarmalıdırlar.

Bunların uğurlu həlli bir sıra şərtlərin və vasitələrin həyata keçirilməsini tələb edir, həm də ailənin pedaqoji imkanları ilə sıx bağlıdır. Bura ailənin güzəranı, maddi rifah halı və məişət şəraiti, onun quruluşu, tərkibi, inkişaf səviyyəsi, ideya-mənəvi və emosional-psixoloji iqlimi, ailə üzvlərinin idmana münasibəti, onların arasındakı ünsiyyətin və qarşılıqlı münasibətlərin xarakteri; ailənin yaşlı üzvlərinin həyat təcrübəsi və mədəni

təhsil səviyyəsi; ailənin əmək mühitinin, asudə vaxtının və istirahətinin təşkili; valideynlərin şəxsi nümunəsi, ailənin yaşlı üzvlərinin pədaqoji mədəniyyət səviyyəsi; ailədə pədaqoji qüvvənin bölüşdürülməsi; kütləvi məlumat və idman vasitələrindən istifadənin imkanları; ailədə mövcud idman ənənələri; ailənin idman təşkilatları ilə əlaqəsi, bu əlaqənin xarakteri və sistemi; valideynlərin peşə təcrübəsi və s. daxildir. Ata-anaların pədaqoji mədəniyyətinin səviyyəsi pədaqoji maariflənmənin istiqamətindən, onun düzgün aparılmasından da çox asılıdır. Pədaqoji maariflənmə dedikdə, aparılmış sistemli, məqsədyönlü iş nəticəsində valideynlərin fiziki tərbiyə məsələlərinə dair elmi-pədaqoji biliklərlə, fiziki tərbiyə və idmana dair müəyyən bacarıq və vərdişlərlə silahlandırılması başa düşülür. Pədaqoji mədəniyyətin səviyyəsini bu və ya digər dərəcədə ata-ananın fərdi xüsusiyyətləri, həyat təcrübəsinin zənginliyi müəyyən edir. Ailə şəraitində fiziki tərbiyənin təşkili sahəsində müvafiq pədaqoji səriştəyə malik olmaq ata-anaların pədaqoji mədəniyyətinin mühüm tərkib hissəsidir və buraya müəyyən həcmdə pədaqoji-psixoloji, hüquqi, fizioloji-gigiyenik biliklərə və övladlarının fiziki tərbiyəsində dair zəruri vərdişlərə yiyələnmək və s. kimi məsələləri də daxil etmək mümkündür.

İkinci yarım fəsil *“İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyənin formalaşmasında ailə və məktəbin qarşılıqlı əlaqəsi”* adlanır. Burada əsaslandırılır ki, fiziki tərbiyə prosesinin müvəffəqiyyətini təmin edən şərtlərdən biri də bu prosesdə məktəb və ailənin qarşılıqlı əlaqədə olması, birgə fəaliyyət göstərməsidir. İbtidai məktəblilərin fiziki tərbiyəsində məktəb və ailənin əlaqə formaları ayrı-ayrı tədqiqatçılar tərəfindən müxtəlif şəkildə şərh olunmuşdur, müxtəlif bölgələr mövcuddur. Lakin məqsədimiz heç də həmin bölgüləri yada salmaq deyil, fiziki tərbiyə sahəsində məktəblərin ailələrlə, valideynlərlə birgə işinin formaları üzərində dayanmaqdır.

Fiziki mədəniyyət ümumi mədəniyyətin tərkib hissələrindən biridir. Gənc nəslin fiziki tərbiyəsində məktəb, ailə və ictimaiyyətin əlaqə formaları həm də ibtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində bu üçlüyün əlbir işinin formalarına müvafiqdir.

İbtidai məktəblilərin fiziki tərbiyəsində valideynlərlə, ailələrlə məktəb həm fərdi, həm də kollektiv əlaqə formalarından istifadə edə bilər. Eksperiment zamanı məlum oldu ki, aşağıdakı əlaqə formalarından daha çox istifadə olunur: a) valideynin məktəbə dəvət edilməsi. Valideynlər üçün “açıq qapı”, yaxud valideyn günlərinin keçirilməsi; b) valideyn yığıncaqlarının keçirilməsi; 3) fiziki biliklər universitetləri və lektoriyalarının təşkili; 5) valideynlərin ictimai tapşırıqlar icra etməsi; 6) valideyn disputları; 6)

sual-cavab gecələri; 7) pedaqoji praktikumların təşkili; 8) valideyn komitəsinin fəaliyyəti;

Təcrübə göstərir ki, şagirdlərin fiziki tərbiyəsi sahəsində məktəb, ailə və ictimaiyyətin əlbir işi üzrə də nöqsanlar vardır. Dissertasiyada bunlar aşağıdakı kimi səciyyələndirilir: 1) bəzi müəllimlərin ibtidai sinif şagirdlərinin fiziki tərbiyəsinə laqeyd yanaşması; 2) ibtidai sinif şagirdlərinin fiziki tərbiyəsində müəllimlər, tərbiyəçilər, habelə valideynlər arasında vahid tələbkarlığın olmaması; 3) məktəblilərin davranışına müntəzəm nəzarətin olmaması; 4) məktəb, ailə və ictimaiyyət arasında əlaqənin zəif olması və s. Yarımfəsildə idman növlərinə və fiziki hərəkətlərə məktəblilərin maraq dairəsi müəyyənləşdirilmiş, kiçik məktəbyaşlı şagirdlərin yaşayış yerlərində fiziki tərbiyə və idman məşğələlərinin təşkili xüsusiyyətləri öyrənilmiş, ibtidai sinif şagirdlərin fiziki keyfiyyət nəticələrinin qiymətləndirilməsi texnologiyası işlənib hazırlanmış, idmanla məşğul olan şagirdlərin ağı ciyərlərinin həyat tutumu, ciyərlərin maksimal ventilyasiyasının həddi haqqında maraqlı məlumatlar verilmiş, cədvəl şəklində əyaniləşdirilmişdir.

Tədqiqat zamanı aşağıdakı **nəticələrə** gəlinmişdir.

1. İbtidai sinif şagirdlərinin fiziki tərbiyəsinin effektivliyinin müəyyən edilməsində pedaqoji kollektivlə valideynlərin qarşılıqlı, məqsədyönlü, idarə olunan fəaliyyət prosesinin təşkili çox mühümdür. Bununla əlaqədar, şagirdlərin fiziki tərbiyəsi üzrə məktəb və ailənin birgə fəaliyyəti pedaqoji məqalələr, məktəb müəllimlərinin ixtisasartırma sistemi təcrübəsində ətraflı şərh olunmalıdır.

2. Valideynlərin fiziki tərbiyə üzrə təhsillərinin inkişafının əsas forması olan tematik mühazirələrin, söhbətlərin, fiziki tərbiyə və idman fəalları ilə görüşlərin təşkili məktəbin ümumi iş planına, direktor müavinləri və sinif müəlliminin iş planına, valideyn komitələrinin fəaliyyət sistemə və valideyn iclaslarının mövzusunə planlı surətdə salınmalıdır.

3. Şagirdlərin fiziki tərbiyəsinin təmin olunmasında məktəb və ailənin qarşılıqlı əlaqəsinin yüksəldilməsi valideynlərin fiziki tərbiyə və tibbi maarifləndirmə sisteminin, ümumtəhsil və idman-sağlamlaşdırıcı mövzulu tematik televerilişlərin, effektiv iş formalarının istifadəsi yaxşı olardı.

Televiziya və radio proqramlarına uşaqların tərbiyəsində və təhsilində məktəbin və ailənin birgə fəaliyyət problemi sayılan, fiziki tərbiyənin əsas məsələlərinə həsr olunan “Ailədə və məktəbdə” rubrikasının salınması məqsədəuyğun sayılır.

4. Şagirdlərin fiziki tərbiyəsi üzrə məktəbin valideynlərlə perspektiv planlı işin aparılması zəruridir. O, bilavasitə fiziki tərbiyə müəllimlərinin

iştirakı ilə məktəbin pedaqoji şurası, sinif rəhbərləri tərəfindən həyata keçirilir.

5. İbtidai sinif və fiziki tərbiyə müəllimlərinin hazırlığı zamanı istifadə olunan pedaqogika, bədən tərbiyəsinin nəzəriyyəsi və metodikası kimi dərs vəsaitlərinə şagirdlərin fiziki tərbiyəsi üzrə məktəb və ailənin birgə fəaliyyətinin forma və əhəmiyyəti haqqında materialın salınması vacibdir. Bədən tərbiyə müəllimlərinin hazırlığında səmərəli nəticə müəllimlərin ixtisasının artırılması institutunun təşkil etdiyi metodiki məşğələlərdə müntəzəm iş, təcrübə mübadiləsi zamanı əldə edilir. Əsas diqqət müəllimin ailə ilə iş apara biləcək təşkilatçı kimi hazırlığına verilməlidir.

6. Valideynlərin uşağın normal inkişafını təmin etmə cəhdi, onların fiziki tərbiyəyə münasibətinin əhəmiyyətli dərəcədə fəallaşmasını mümkün edir. Asudə vaxtlarının təşkili forması kimi uşaqlarla aparılan fiziki tərbiyə işinə, VMH kompleksi üzrə keçirilən kütləvi idman yarışlarına və s. xüsusi diqqət verilməlidir. Bilavasitə valideynlərin iştirakı ilə “İdman ailəsi”, “Bizimlə et, bizim kimi et, “Bizdən yaxşı et”, “Sağlamlıq günü”, “Bədən tərbiyəsi və idman günü” kimi kütləvi idman və bədən tərbiyə sağlamlıq tədbirlərinin bədən tərbiyə bayramlarının, turist yürüşlərinin və s. keçirilməsi zamanı valideynlər uşaqlarının fiziki inkişaf və fiziki hazırlıq səviyyəsini müşahidə edə bilərdilər.

Tədqiqata əsasən belə tədbirlərin tədris ili ərzində 2-3 dəfədən az olmayaraq keçirilməsi məsləhətdir.

7. İctimai-psixoloji xüsusiyyətlər, müasir məlumat vasitələrinin imkanları nəzərə alınaraq uşaqların fiziki maraqlarının və idman yönümünün formalaşması üzrə müntəzəm məqsədyönlü işin həyata keçirilməsi üçün məktəb və valideynlərin qarşılıqlı əlaqə formalarının istifadəsi zəruridir.

8. Şagirdlərin asudə vaxtlarının təşkili prosesində kompleks fiziki təmirlərdən istifadə onların Olimpiya idman növlərinə maraqlarının artmasına imkan yaradır.

9. Ümumtəhsil məktəblərinin, UGİM, UİG işinin təşkilində kiçik məktəbyaşlı uşaqların (1-ci sinifdən başlayaraq) imkanı çata biləcək idman növləri üzrə məşğələlərə cəlb olunması məsələsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

10. Müntəzəm olaraq fiziki tərbiyə müəllimlərinə, valideynlərə və şagirdlərə hər il məktəblilərin fiziki inkişafında baş verən dəyişikliklər haqqında məlumat verilməlidir.

Şagirdlərin fiziki tərbiyəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində məktəb və ailənin birgə fəaliyyətinin əhəmiyyəti dissertasiyada xüsusi qeyd olu-

nur. Bununla yanaşı məktəblinin yaş xüsusiyyətlərinin, təhsil sisteminə və xalqımızın hərtərəfli inkişafına artan ictimai tələblərin öyrənilməsinə də diqqət verilməlidir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu iddiaçının çap olunmuş aşağıdakı *əməllərində* öz əksini tapmışdır:

1. Yuxarı sinif şagirdlərinin fiziki tərbiyə fənnindən fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi yolları // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu, Elmi əməllər, 2011, №1, səh.97-99

2. The rules of the formation of program materials in the organization and carried out of physical training in general induction schools // Казахский национальный педагогический университет имени Абая, «Хабаршы Вестник», серия «Педагогические науки», №4 (36), 2012, с.92-97

3. The ways of teaching the physical exercises for six years old pupils / Материалы международной научно-практической конференции «Культура как основной потенциал формирования положительно го имиджа Кавказа», 25-26 октябрь 2012, с.187-190

4. Ailədə uşaqların bədən tərbiyəsi və idmana marağının yaradılması yolları / «Ümumi orta təhsilin müasir problemləri» mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, Naxçıvan, 24 noyabr 2012, s.240

5. Ways to improve the physical training teaching at primary schools // «Узму хабарлари», Ташкент, 2012, №4, с.139-141

6. İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyə məşğələlərinin uşaqların təlim-tərbiyə işinə təsiri haqqında / Ümummillî lider Heydər Əliyevin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş “Təhsil və cəmiyyət” mövzusunda V respublika elmi-praktiki konfransı, BDU, Sosial elmlər və psixologiya fakültəsi, Bakı, 2013, s.210-220

7. İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyə üzrə sağlamlıq tədbirləri // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının elmi xəbərləri, №2, 2013, s.10-15

8. Ümumtəhsil orta məktəblərində ibtidai sinif şagirdlərinin fiziki tərbiyə məşğələlərinin səmərəli təşkil edilməsi // "Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri" (ali məktəblər arası elmi məqalələr məcmuəsi), Bakı, 2013, №4, s.180-186

9. The main directions of physical training classes in primary schools / "Язык, культура, этикет в современном полиэтническом пространстве" Материалы III Международной научной конференции, Нальчик, 2013, с.36-39

10. İbtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsinin spesifikasi və bu prosesə

təsir edən fiziki tərbiyə məşğələlərinin əhəmiyyəti // Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi Xəbərlər, №1, Bakı, 2014, səh.316-320

11. Birinci sinif şagirdlərilə fiziki tərbiyə dərslərinin aparılması yolları // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının Elmi Xəbərləri, №1, 2014, s.8-13

12. İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyə dərslərinin pedaqoji-psixoloji xüsusiyyətləri // Pedaqoji Universitet Xəbərləri, 2014, №1, s.357-361

13. İbtidai siniflərdə fiziki tərbiyə dərslərinin tədrisi prosesində qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılması yolları // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu, Elmi əsərlər, №1, Bakı, 2014, səh.67-71

14. İbtidai siniflərin fiziki tərbiyə dərslərinin səmərəli təşkili / “Təhsildə mənəvi-əxlaqi dəyərlər: harmonik şəxsiyyətin inkişafı” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 5-6 dekabr 2014, s.73-75

15. Kiçikyaşlı məktəblilərdə fiziki tərbiyənin tədrisinin quruluşu, məzmunu və təkmilləşdirilməsi yolları // Bakı Slavyan Universiteti, 2014, №3, s.108-113

16. İbtidai sinif şagirdlərinin sağlam həyat tərzinin formalaşmasında idmanın rolu / “Olimpiya idmanının fizikası, kimyası və fəlsəfəsi” Beynəlxalq konfransın materialları, Bakı, 16-19 oktyabr 2014, s.55-60

Система работы по организации физического воспитания в начальных классах

Резюме

Диссертация состоит из введения, 2 глав и использованной литературы.

Во введении обосновывается актуальность, объект, предмет, цель и задачи, методологические основы, теоретическое и практическое значение исследования, дается сведения о представляющих к защите положений и их апробации.

I главе называется «Теоретические и методические проблемы физического воспитания в начальных классах». В главе определяется цель, сущност и задачи физического воспитания в начальных классах, анализируется научная постановка проблемы в педагогической литературе.

Указывается отношение к теоретическим и методическим проблемам физического воспитания в начальных классах, ведется сравнительный анализ. Изучается школьная практика, рассматривается положение, осуществляется первичная диагностирование для правильного проектирования. Объясняется формы и пути организации физического воспитания начальных классов и указывается, что основной формой организации физического воспитания в общеобразовательная школе является урок.

Вторая глава диссертации «Формы совместной работы семьи школы и общественности в организации физического воспитания в начальных классе». В ней рассматриваются пути воспитания интереса детей в семье к физическому воспитанию и спорту, анализируется взаимосвязь семьи и школа в формировании физического воспитания в начальных классах. Определяются объективные и субъективные причины успешных и не успешных условий организации физического воспитания в семье.

**The system works on the organization of physical education
in primary school**

Summary

The thesis consists of an introduction, two chapters and references.

In the introduction the topicality, object, subject, purpose and objectives, methodological foundations, theoretical and practical value of research, provides information about preconditions for protection provisions and their approbation.

Chapter I is called "Theoretical and methodological problems of physical education in primary school." This chapter defines the purpose, the nature and objectives of physical education in primary school, analyzed the scientific formulation of the problem in the pedagogical literature.

Indicates the ratio of the theoretical and methodological problems of physical education in primary school, conducted a comparative analysis. We study the school practices, assess the position of physical education in primary school for diagnosing the correct design. Explains the forms and ways of organizing physical education of primary school, and indicate that the main form of physical education in secondary schools is a lesson.

Second chapter of the thesis "Forms of joint work in schools and public organization of physical education in the elementary grades." It examines how education for children in the family to physical education and sport, examines the relationship of the family and the school in the formation of physical education in primary school. Determined by objective reasons and subjective successful and not successful organization of physical education conditions in the family.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

БАБАНЛЫ ЮСИФ МАММАД оглы

**СИСТЕМА РАБОТ ПО ОРГАНИЗАЦИЮ
ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССАХ**

**5801.01 – Теория и методика обучения и воспитания (методика
преподавания физического воспитания)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание учёной степени доктора
философии по педагогике**

Б А К У - 2015